

"חמוטל" ו"מכשיר" לא בידינו

קרבות "חמוטל" ו"מכשיר" במסגרת קרבות הבלימה במלחמת יום הכיפורים
8.10.73 - 10.10.73

פרק ג'

8.10.73 בין 1700 - 1815 - אוגדה 143

גזרת "טליסמן" - חטיבה 421

בעוד שרידי הגדודים 429 ו-198 נסוגים מ"חמוטל" ומצפון "מכשיר", הגיעה חטיבה 421 לרכס "ציונה", השולט מצפון מזרח על "חמוטל" וצפון "מכשיר". כאמור, מפקד אוגדה 162 העביר בשעה 1659 דיווח לאלוף הפיקוד לפיו "ציונה" בידי האויב, ואילו מפקד אוגדה 143, שכוחותיו כבר התחילו להגיע באותה עת ל"ציונה", הודיע לאלוף הפיקוד כי "ציונה" בידינו. הדיווח השגוי של אוגדה 162 הועבר ע"י אלוף הפיקוד לרמטכ"ל בשיחה ביניהם בשעה 1710. הרמטכ"ל, שבאותה עת קיבל דיווח על ההתקפה המצרית המתפתחת בגזרת אוגדה 162, הציע לגונן לבטל את משימת התקיפה של אוגדה 143 ב"מיסורי", כדי שהפיקוד לא יסתבך בו זמנית בשני קרבות כבדים (1). בעקבות זאת, וככל הנראה גם לאור הדיווחים הסותרים לגבי המצב בגזרת "ציונה-טליסמן", הורה אלוף הפיקוד בשעה 1712 למפקד אוגדה 143 לבלום ב"ציונה", ולהחזיק בידי עתודה באיזור טסה, ובתוך כך ביטל את הפקודה לתקיפת "מיסורי" ע"י אוגדה 143, התקפה שנועדה להתגלגל גם דרך פתחת "פוטון" (2). מפקודה זו של אלוף הפיקוד להעריך ב"ציונה", השתמע גם ביטול הפעולה ב"חמוטל", אולם בשטח כבר החלה להתגלגל התקפת חטיבה 421 על "חמוטל".

חטיבה 421 היתה חטיבת מילואים של טנקי "מגח 3" (M48A3) באוגדה 143, בפיקודו של אל"מ חיים ארז. החטיבה הגיעה לגזרה המרכזית של התעלה ב-7.10 לאחר תלאות התארגנות והצטיידות קשות, שלא זה המקום לפרטן, אך יצויין שלטנקים רבים בחטיבה חסרו מקלעים, ולרבים ממפקדי הטנקים לא היו משקפות. לחלק מהקצינים לא היו מפות. בבוקר ה-8.10 תפסה החטיבה את מרחב "הברגה" - ציר "חביבה", כאשר לקראת הצהריים נשלפה מעמדותיה ונשלחה, יחד עם כל שאר אוגדה 143, לרוץ לגזרה הדרומית (ראה לעיל פרק ב'). בשעה 1430, כאשר ראשה כבר מתקרב לאיזור המיתלה, קיבלה החטיבה פקודה לעצור את מרוצת הסרק דרומה, ובהמשך קיבל המח"ט פקודה לנוע בחזרה לגזרה המרכזית, ולהשתתף במאמץ אוגדתי לתקיפת ריכוזי האויב ב"מיסורי", לכיבוש "מיסורי" ו"אמיר" (החוזה הסינית) ולהגעה ל"מצמד" (3).

כוונת מפקד האוגדה היתה שהחטיבה תיכנס על ציר "עכביש" ותשתתף בהתקפה אוגדתית מתואמת עם חטיבות 600 ו-14 על בסיס "מכשיר - חמדיה - כישוף" לכיבוש "מיסורי" ו"אמיר", כאשר היא החטיבה הדרומית בפרישה האוגדתית. מאחר ובמשך תנועת האוגדה בחזרה מהגזרה הדרומית היו קשיי תקשורת רדיו עם מפקד האוגדה, נוהלה תנועת הכוחות והכוונתם ע"י סגן מפקד האוגדה אל"מ יעקב (ג'קי) אבן, וע"י הרמ"ט אל"מ גדעון אלטשולר. בשעה 1510 הורה סגן מפקד האוגדה כי חטיבה 421 תעלה על ציר "טליסמן" ומשם דרך צירי "פוטון" ו"סיפור", תתקדם לכיוון

"מיסורי". על הוראה זו העיר הרמ"ט לסגן מפקד האוגדה - "כדאי שתקבל אישור של 40 [מפקד האוגדה]". ראש המטה היה ער לכך שהוראת סגן מפקד האוגדה סותרת את תכניתו והוראותיו של מפקד האוגדה. סגן מפקד האוגדה אכן ניסה לברר את הענין עם מפקד האוגדה אך לא הצליח ליצור איתו קשר. בהמשך חזר הרמ"ט על פקודות מפקד האוגדה לפיהן חטיבה 421 אמורה להתרכז בציר "עכביש" ולהגיע אל אגפה השמאלי של חטיבה 600 באיזור "כישוף", והפעם הגיב הסגן אבן - "לגבי 1 [חטיבה 421] - האם הוא באיזור 'עכביש' ? ..לא...נתתי לו פקודות, כדאי שתשאל את 40... אני התכוונתי אליו [ביחס ל-421] אחרת". הרמ"ט השיב לסגן שחטיבה 421 כבר נעה בפועל על "עכביש". בענין זה הרמ"ט טעה. למעשה דבריו של הרמ"ט התבססו על דיווח של סמח"ט 421, שקיבל מהרמ"ט הוראות לרכז את כוחות החטיבה ממערב ל"כישוף", ודיווח שהוא מתחיל לפעול בהתאם. אולם בפועל ריכוז זה טרם התחיל להתממש, וכוחות החטיבה לא נכנסו בשלב זה לציר "עכביש". לא ברור מתי ואיך התקיים בירור עם מפקד האוגדה לגבי שינוי כיוון תנועת חטיבה 421 למשימתה במסגרת ההתקפה האוגדתית. לדברי מח"ט 421 בועדת אגרנט, הוא נפגש עם שרון בדרכו חזרה מהגזרה הדרומית בצומת הג'ידי, ושם הורה לו שרון להיכנס ל"טליסמן". מהתקשורת ברשת הקשר עולה שבשלב כלשהו אכן אישר שרון את השינוי בתכניתו, וכאשר בשעה 1617 הציע הרמ"ט למפקד האוגדה להכניס את חטיבה 14 ל"ציר 'טליסמן' לאיזור 'חמוטל'", השיב לו מפקד האוגדה - "סיכמתי עם המפקדים לאן הולכים ובאיזה ציר והדבר ברור להם", ברור מרצף האירועים שבשעה זו הפקודה שבידי מח"ט 421 כבר היתה לתנועה למגע ב"מיסורי" בצירי "טליסמן-פוטון-סיפור", וכך הוא הורה למפקדי הגדודים שלו בקבוצת הפקודות הקצרה שקיים בצומת טסה. (4).

עם זאת, מדו שיח של מפקד האוגדה עם מח"ט 421 בהמשך ניכר בעליל כי הוא לא היה מרוצה מכך שהתכנית המקורית שלו השתבשה. בשעה 1700, כשחטיבה 421 כבר מתקרבת ל"ציונה", שאל מפקד האוגדה את המח"ט אם אין אפשרות שהחטיבה בכל זאת תתייצב באגף השמאלי של ההתקפה האוגדתית על "מיסורי" - "...בצד השמאלי של 2 [חטיבה 600]...בכיוון 'כישוף'". רק לאחר תגובתו של מח"ט 421 שהשיב כי החטיבה כבר מרוכזת בציר "טליסמן", ויתר שרון סופית על תכניתו המקורית, והורה למח"ט 421 להתייצב ב"מכשיר" כדי ליישר קו עם האגף הימני של חטיבה 600, לצורך ההתקפה על "מיסורי" (5).

וכך מסכמת פרשה זו ועדת אגרנט - "...מסתבר שסגן מפקד האוגדה תא"ל יעקב אבן נתן, כפי הנראה, לחטיבה 421 פקודה שונה מזו שנתן רמ"ט האוגדה. אנו יודעים שבניגוד לתכניתו של האלוף שרון, להכניס את חטיבה 421 ו-14 בציר 'עכביש', הגיעה חטיבה 421 לציר 'טליסמן' ול'חמוטל'. דומה שהשינוי נובע מהפקודה השונה שנתן סגן מפקד האוגדה, כתוצאה מאי הבנה" (6).

מעט לאחר השעה 1600 כינס מח"ט 421 את המג"דים מדרום לצומת טסה לקב' פקודות קצרה. לדברי המח"ט בועדת אגרנט, בפקודה הוא קבע כי גדוד 264 יתפוס את "מכשיר", וגדוד 599 יתפוס עמדות באיזור "ציונה" ויחפה על תפיסת "חמוטל" ע"י גדוד 257. לגבי ההמשך חלוקות הדעות : לפי עדויות שלושת המג"דים בועדת אגרנט, המשימה היתה להמשיך ל"מיסורי" ול"מצמד". המח"ט

בעדותו בועדה לא זכר את משימת "מיסורי", אולם הפקודות שקיבל ברשת הקשר האוגדתית תומכות דווקא בגרסת המג"דים (7).

לפי הפקודה החטיבתית שניתנה בקב' הפקודות הקצרה בצומת טסה, גדוד 264 בפקודו של רס"ן גיורא לב, היה אמור להוביל את תנועת החטיבה, אך מג"ד 264 טעה ועלה על ציר "עכביש". לאחר שעמד על טעותו, חתך מג"ד 264 מאיזור "עכביש 59" אל "ציונה" דרך השטחים שממזרח ל"מכשיר", והגיע לגזרת פתחת "פוטון" בשלב מאוחר של הלחימה.

שני הגדודים האחרים, גדוד 599 ואחריו גדוד 257, עלו על ציר "טליסמן" לאחר שעקפו ממערב את פקקי התנועה בצומת טסה. בסביבות השעה 1715 הגיע גדוד 599 עם חפ"ק המח"ט לאיזור "ציונה". וכך תיאר מג"ד 599, רס"ן עמי מורג, את המחזה שנגלה לעיניו - "...הגענו לאיזור 'ציונה', איזור האנטנה של האו"ם.... וראינו שב"ש [קרוב שריון בשריון] בקנה מידה גדול מאד, הרבה טנקים בוערים, וכבר היה קשה מאד לזהות מי יורה על מי, איפה כוחותינו ואיפה אנחנו...". (8). מח"ט 421 תיאר זאת כך - "הגענו... [ל'ציונה'] ממש עם דמדומים והתמונה שהתגלתה היא כזאת... באיזור 'חמוטל-מכשיר-ציונה'... טנקים בוערים, גם טנקים של אריה קרן, חטיבה 500... גם טנקים מצריים... תנועה לאחור של הכוחות, של הצנטוריונים, היו טנקים בוערים, צנטוריונים בוערים על 'מכשיר', על 'חמוטל' (9). המחבר, מ"פ בגדוד 257 שהגיע כגדוד שני לגזרה, תיאר זאת כך - "...עשרות טנקים בעמדות - פטונים, סנטוריונים, מספר מדורות - טנקים בוערים, שלנו? שלהם? השמש שוקעת במערב והראות מוגבלת. המון נותבים עפים באוויר לכל הכיוונים, התמונה קצת סוריאליסטית, ומאד לא ברורה" (10).

יצוין כי איש במפקדות של 2 האוגדות או במפקדת פיקוד הדרום לא דאג לתיאום בין החטיבה הנכנסת לזירת הקרב, לבין חטיבה 500 שהיתה בעיצומה של החלצות גדודים 429 ו-198 מ"חמוטל" ומ"מכשיר". זאת למרות שבאותם רגעים התנהלו שיחות ברשת הקשר בין קציני האג"מ של שתי האוגדות (11). באין תיאום, מובן שגם לא היתה מסירת מידע מודיעיני מן החטיבה שזה עתה נתקלה באויב על המערך שעליו עמדה החטיבה הנכנסת לעלות, מה גם שתמונת המצב במפקדת חטיבה 500 היתה שגויה לחלוטין (כפי שראינו בפרק ב'). תמונת המצב השגויה שהעביר מח"ט 500 למפקדת האוגדה שלו הועברה בצינורות אג"מ לאוגדה 143, וגרמה במשך שעה ויותר לאי בהירות במפקדת אוגדה 143, ובפיקוד, לגבי מיקום האויב והחזקותיו במרחב "חמוטל-מכשיר-ציונה".

מפקד אוגדה 143 סבר בעת התנועה חזרה מהגזרה הדרומית כי "חמוטל" בידי האויב, כנראה על סמך מידע שהעביר אליו אלוף הפיקוד ב-1615 (12), ובהתאם לכך גם הודיע למח"ט 421 על הימצאות האויב ב"חמוטל", ונתן לו הוראות להתקפה בהתאם (ראה להלן). אולם בשעה 1710 מסר קצין אג"מ 162 לקצין אג"מ 143 כי כח שלו נמצא ב"חמוטל", ואילו האויב נמצא ב"ציונה" (13). מידע שגוי ותמוה זה עבר ככל הנראה למפקד אוגדה 143, ובשעה 1714 שאל מפקד אוגדה 143 את סגנו האם ידוע לו על כוחות מצריים ב"ציונה", וסגן מפקד האוגדה השיב - "אני יודע ש-1 שלנו [חטיבה 421] נמצא ב'ציונה' והוא מתמודד כעת עם 'חמוטל'". שרון ממשיך לברר מה קורה ב"ציונה" ושואל את מח"ט 421 האם ב"ציונה" יש אויב. המח"ט משיב (1715) כי יחידת המשנה המובילה

שלו [גדוד 599] נמצאת שם. בשלב זה מתערב בשיחה קצין האג"מ האוגדתי ואומר כי ב"ציונה" יש אויב. קצין האג"מ איננו נמצא במקום ודבריו מבוססים ללא ספק על המידע שקיבל מקצין אג"מ 162. בהמשך (1717) חוזר קצין האג"מ האוגדתי ואומר למפקד האוגדה - "ב'חמוטל" כוחות שלנו, ב'ציונה' יש אויב, ב'מכשיר' אין כוחות של השכנים שלנו...אני קבעתי את גבול הגזרה בינינו [לבין אוגדה 162 – ע.מ.] - הקו המחבר את 'ציונה' עם 'פוטון' 30', ובהמשך ציר 'פוטון' עד 'פוטון' 33". מפקד האוגדה מטיל ספק במידע לגבי "ציונה" ושואל - "בציונה יש אויב לדעתך?" וקצין האג"מ משיב – זה לא לדעתי, כך אמר לי 42 [קצין האג"מ] הצפוני". מפקד האוגדה שואל שוב – "ב'חמוטל" בטוח שזה שלו?" וקצין האג"מ משיב "חיובי, כוחות שלו ב'חמוטל". בעקבות זאת, בשעה 1722, כאשר הכח של חטיבה 421 כבר מתגלגל לקראת עלייה על "חמוטל", אומר מפקד האוגדה למח"ט 421 - "רציתי שתדע בבירור שב'חמוטל" אלה טנקים שלנו". לאחר שאמר זאת, מפקד האוגדה מהסס לרגע ובודק שוב – "אני מבין שבטוח ש'חמוטל' ו'ציונה' בידינו", והפעם משיב קצין האג"מ - "חיובי בצורה חד משמעית". בשעה 1727 מוסיף קצין האג"מ ומדווח למפקד האוגדה, על סמך שיחותיו עם קצין אג"מ 162, כי אוגדה 162 מחזיקה בקו "חמוטל-הברגה" (14). בשעה 1735 התנהלה שיחה בין האלוף שרון לאלוף הפיקוד, בה אמר שרון לגונן כי "עד כמה שאנחנו עוקבים אחרי העניינים... 'חמוטל' בידינו" על כך השיב גונן: "כן, אנחנו מקשיבים לאותה רשת". הרשת לה האזינו השניים היא כנראה רשת אוגדה 162, משום שבהמשך השיחה אומר שרון "הכוחות של ברן מחזיקים...קו מיוצב בין 'חמוטל' ל'הברגה'" (15).

כל ההתנהלות הזאת התבססה על שרשרת הדיווחים השגויה שמקורה במח"ט 500, עברה ממנו לאוגדה 162 ומשם לפיקוד ולאוגדה 143. מפקדי אוגדה 143, למעט סגן מפקד האוגדה שהיה על טנק ופיקד על גזרת ציר "עכביש", לא היו קרובים לשדה הקרב. מפקד האוגדה נמצא בשעה זו בבונקר הפיקוד בטסה. מפקד האוגדה הודיע מוקדם יותר על כוונתו לצאת לגזרת "עכביש", ככל הנראה כדי להוביל משם את ההתקפה האוגדתית, אך משעה שניתנה הוראת הבלימה הפיקודית, ב-1712, הוא נשאר בטסה. קצין האג"מ, שדיווחו התאפיינו בפסקנות רבה, נמצא על זחל"מ הפיקוד האוגדתי בטסה. כך נמסר למפקד האוגדה ולכוחות בשטח מידע שהיה מבוסס על הדיווחים השגויים של מח"ט 500 שאותם העביר קצין אג"מ 162, מידע אשר יצר בלבול לא קטן שתוצאותיו היו קטלניות. שום גורם פיקודי או מודיעיני של אוגדה 143 לא נמצא בגזרת "טליסמן"-פתחת "פוטון", כדי לנסות לצפות על השטח ולהגיע למסקנות עצמאיות על מצב האויב בגזרה.

ההתקפה על "חמוטל"

ב-1704, לאחר שהשתכנע סופית כי שאיפתו להחזיר את חטיבה 421 לגזרת "עכביש" איננה מעשית, הורה מפקד אוגדה 143 למח"ט 421 לעלות ולתפוס את "מכשיר" מצפון. הכוונה היתה לצפון "מכשיר", שכן משימת ההשתלטות על דרום "מכשיר", הוטלה עוד קודם לכן על כוח סגן מפקד האוגדה שכלל את חטיבה 600 וגדס"ר 87, שהוכפף לה. שרון עדכן את ארז כי יתכן שיש על "מכשיר" טנקים של אוגדה 162. כדי לאבטח את אגפה של החטיבה בפעולה זו, הורה שרון לארז לתפוס לפני כן את "חמוטל", "...כי על 'חמוטל' יש אויב הוא...יפגע בך בדרכך לציר 'פוטון'...חינוי

לעלות על 'חמוטל' לפני שאתה עולה... ותופס את מקומך ב'מכשיר'. לאחר ההשתלטות על "חמוטל", הורה שרון: "תודיע מתי תהיה מוכן בקו 'מכשיר' ותקים מגע ישיר עם 2 [חטיבה 600], וגם 41 [סגן מפקד האוגדה] נמצא שם". בעקבות הוראה זו התנהל תיאום בין מח"ט 421 לסגן מפקד האוגדה, וארז עידכן את אבן על תנועת גדוד 264 ממזרח ל"מכשיר" לכיוון ציר "טליסמן". (16).

כאמור, בשעה 1712 ביטל אלוף הפיקוד את משימת "מיסורי" והורה למפקד אוגדה 143 להערך בעמדות בלימה ב"ציונה". בעקבות זאת, 12 דקות לאחר הפקודה לתפוס את "חמוטל", בשעה 1716, הורה מפקד האוגדה למח"ט 421: "הישאר עכשיו ב'ציונה' ו'חגית'.. מיד נמסור לך בקשר ל'חמוטל'... יש תנועה אחורה של אלה הנמצאים מצפון לך [כוחות אוגדה 162], **דבר שיכול לשנות את תכניתנו שדיברנו עליה קודם** [ההדגשה של המחבר]" (17).

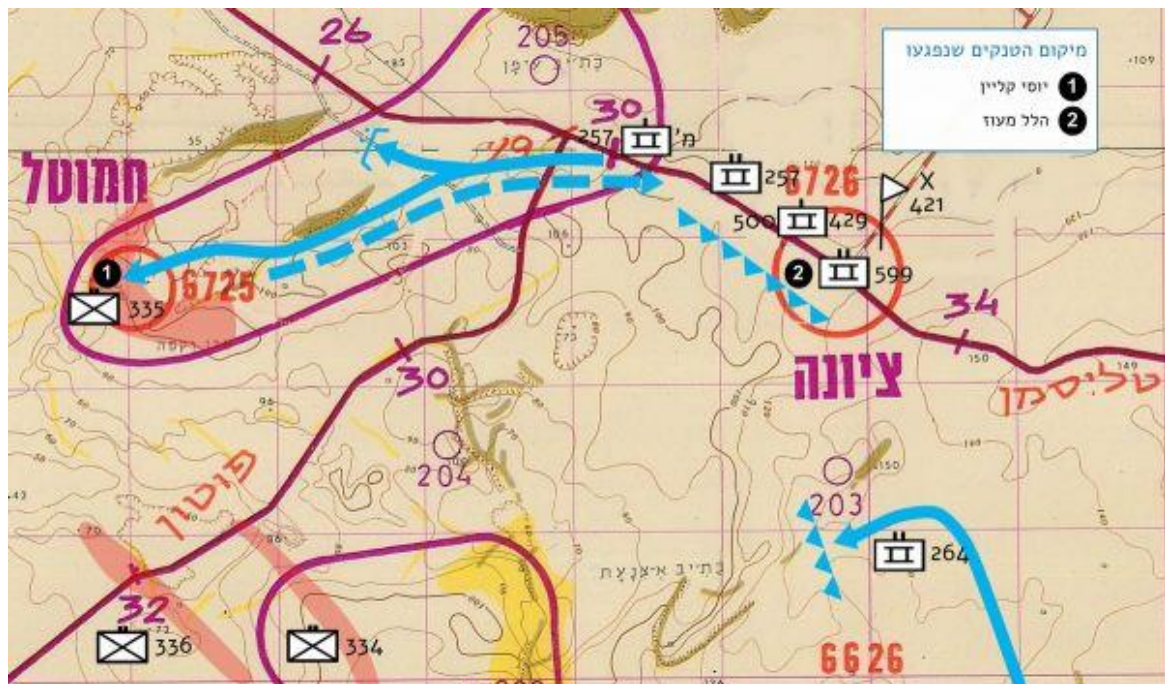
בהמשך (1723), לאחר סדרת הדיווחים הנחרצים אך שגויים לחלוטין של קצין האג"מ האוגדתי שכבר עמדנו עליהם, אומר שרון לארז: "רציתי שתדע בבירור שב'חמוטל' אלה טנקים שלנו... אנחנו נמשיך ונתקשר אליך מיד לאחר שנסכם כמה דברים. קו הגבול בינך לבין הכוחות הנמצאים ב'חמוטל' זה ציר 'פוטון' 30 קו ישר ל'ציונה'". ארז אישר הודעה זאת: "הבנתי. הקו ביני ובין 'חמוטל' זה ציר 'פוטון' בין 30 ל-33" (18).

הוראות חדשות בקשר ל"חמוטל" לא ניתנו בהמשך ע"י האוגדה, אולם מסיבות שאינן ברורות המשיכה התקפת החטיבה להתגלגל. פקודת האוגדה לעצור בקו "ציונה", וקביעת ציר "פוטון" כקו תיאום הכוחות שחטיבה 421 לא היתה אמורה לעבור אותו, לא ירדה לגדודי החטיבה (19).

בעדותו בועדת אגרנט תיאר מח"ט 421 קרב סדור, שבו שני גדודים עמדו בחיפוי באיזור "ציונה" בכיוון "חמוטל" ו"מכשיר", וגדוד 257 תקף את "חמוטל" (20). המציאות היתה הרבה פחות מסודרת, ויותר כאוטית. רק גדוד אחד - 599, תפס עמדות על ציר "טליסמן" באיזור "ציונה", כאשר בקו העמדות אליו נכנס עמדו טנקי "שוט" - הכוח המחפה של גדוד 429 מחטיבה 500. לדברי מג"ד 599, בניגוד לדברי המח"ט, לא קיבל פקודה לתפוס עמדות לחיפוי על תפיסת "חמוטל", אלא נעצר בעמדות משום שנתקל במהומת הקרב שנגלתה לו כאשר הגיע לרכס "ציונה". עד אז הבנתו היתה שהוא אמור להיכנס לציר "פוטון" לצורך ההתקפה על "מיסורי", כאשר האתראה היחידה שניתנה לו היתה על היתקלות אפשרית באיזור ציר "סיפור", כ-6 ק"מ במורד "פוטון", ועתה גילה להפתעתו כי "המלחמה כבר ב'ציונה'". מכל מקום, גדוד 599 החל לנהל אש מאיזור "ציונה" לכיוון "חמוטל" וצפון "מכשיר", אותו ירי שממנו חשש מג"ד 198 (ראה פרק ב'). לדברי מג"ד 599 הוא לא היה מודע כלל כי גדוד 257 עולה על "חמוטל", והואיל וזיהה שם טנקי שוט, הניח ש"חמוטל" בידינו (21) ולכן לא ירה גדודו לכיוון "חמוטל". אולם המ"פ של העידו כי ירו גם לכיוון "חמוטל" (22). במהלך הירי ירד על עמדות גדוד 599 מטח ארטילרי שכלל פגזי זרחן, ומהפגזה זו נהרג סמ"פ ח', סגן הלל מעוז. לדברי מג"ד 599, אנשי הגדוד הבחינו בקת"ק מצרי בקרבתם והם ניסו לפגוע בו, אך הוא נעלם בחשיכה (23).

גדוד 257, בפיקודו של סא"ל שמעון בן שושן, הגיע ל"ציונה" בעקבות גדוד 599. לדברי המג"ד בשלב זה קיבל מהמח"ט פקודה לעלות על "חמוטל", אך לא זכור לו אם ניתנה פקודה חטיבתית

שבמסגרתה גדוד 599 היה אמור לחפות על התקפתו (24). הגדוד, בשלב זה עם 2 פלוגות (פלוגה כ' פיגרה מאחור), ניסה להתמקם בעמדות ממערב לטנקי גדוד 599, לאורך ציר "טליסמן", אך מצא בהמשך הציר את טנקי ה"שוט" של גדוד 429 שניהלו אש עם "חמוטל" ו"מכשיר". פלוגה ל' של גדוד 257, בפיקודו של סגן יוסי שרון (סודיט), תפסה עמדות לצד טנקי ה"שוט". פלוגה מ' של הגדוד עברה את עמדות טנקי ה"שוט" מערבה, אך שם היתה פרושה פלוגה ז' של גדוד 599, ולכן המשיכה עוד מערבה, וכך הגיעה אל הקטע שבו ציר "טליסמן" חותך את מתחם "חמוטל". כל זה עדיין במסגרת של שיפור עמדות. פלוגה מ' (8 טנקים, בפיקודו של סרן עודד מגידו - המחבר) פנתה דרום-מערבה והחלה לטפס על "חמוטל" מתוך מגמה לתפוס עמדות על הגבעה שלפניה. למ"פ לא היה כל מושג כי הוא עולה על יעד תפוס ע"י האויב, או כי היעד הותקף ע"י כוחותינו פחות משעה קודם לכן, והפלוגה התפרשה לתפיסת עמדות, ללא אש. התקפת "חמוטל" התגלגלה למעשה מתוך הנסיון לתפוס עמדות, כפי שתיאר המג"ד: "...התקיפה יצאה תוך כדי שיפור עמדות. בעצם אני נתתי את הפקודה לתפוס עמדות כדי להעריך את המצב לתת פקודת התקפה, וזה לא בא אפילו לידי ביטוי" (25).... המגמה הראשונית היתה לשפר עמדות, לצפות לשטח, לנהל אש ולראות מה קורה למעלה ואחרי זה לעלות ולהסתער. אבל כמובן שעודד [מ"פ מ'] רץ קצת קדימה ועלה כבר על 'חמוטל'. זה היה כביכול שיפור עמדות" (26). המ"פ עצמו העיד: "אני לא ידעתי שאני עולה על 'חמוטל' לכבוש אותה...אני רק ידעתי שאני עולה לעמדות מימין ליוסי [מ"פ ל']. מימין ליוסי לא היה מקום כי עמדו שם 'שוטים', אחרי זה עמד הגדוד של עמי [גדוד 599] ואיפה שנגמר הגדוד של עמי, בערך קילומטר בעיקול הכביש, אחרי 'פוטון' מערבה פניתי שמאלה ועליתי לעמדות.... אני חששתי מההמשך של 'טליסמן', לא ידעתי שהיעד הזה עצמו תפוס. את מחלקה 1... העליתי על הצמה הזאת

איור מס 12 - התקפת חטיבה 421 על "חמוטל" ב-8.10.73 (27)

שתתפוס לכיוון מערב - צפון מערב, ואני עם 6 טנקים עליתי בקו על 'חמוטל'. מיד בעלייה נפתח עלינו מטח של אש נ"ט. אולי היו שם גם טנקים" (28). תוך כדי עלייה על הדיונה, בתוך זמן קצר נפגעו 3 מטנקי הפלוגה, בהם טנקי הסמ"פ והמ"פ, מנ"טים (תול"ר או תונ"ט) שנורו מראש "חמוטל", ואבד הקשר עם טנק הסמ"פ, שהגיע עד לראש הגבעה - "אדום 6725" ושם נפגע. המ"פ החליף טנק, וניסה לנוע לכיוון המיקום המשוער של טנק הסמ"פ. אש הנ"ט המצרית התחדשה. בעלטה היורדת לא ניתן היה לזהות את חיילי החי"ר המצריים, וממילא לא היו לטנקי הפלוגה מקלעים, ולא זוהו מטרות לירי אש תותחים. הכוח הקטן ירד להתארגנות למרגלות הדיונה, והמ"פ ביקש תיגבור - כוח עם מקלעים וסיוע בתאורה, כדי שאפשר יהיה לעלות שוב על היעד ולחלץ את צוות הסמ"פ. ההיתקלות על "חמוטל" דווחה ע"י המח"ט למפקד האוגדה בשעה 1742. מדברי המח"ט, הנשמעים מקוטעים, עולה כי כוח שלו נתקל באיזור נ.ג. 103 על "חמוטל" באש מ"מכשיר". באופן תמוה, מפקד האוגדה איננו שואל את המח"ט מדוע יש כוח שלו על "חמוטל", כאשר כמחצית השעה קודם לכן הוא הורה לתפוס את קו "ציונה-חגית", ואף נקבע ונמסר לחטיבה גבול גזרות עם אוגדה 162 על בסיס ציר "פוטון" שהחטיבה לא היתה אמורה לעבור אותו. תגובתו היחידה של מפקד האוגדה למצב שתיאר מח"ט 421 היא פנייתו לקצין האג"מ האוגדתי, לנסות ולברר מי נמצא ב"מכשיר". כך הסתבר לשרון שהאויב מחזיק ב"מכשיר" (29), ובשעה 1758 הוא אומר לגון: "...יש לי בעייה... מכשיר איננו בידינו, וכדי לייצב את הקו הזה... אני חייב לעלות על 'מכשיר' כדי לייצב את הקו ואז יהיה לי קו 'חמוטל-מכשיר-חמדיה-כישוף' וזה קו יציב ורצוף" (30). מכאן שסמוך לשעה 1800, כשההתקפה של חטיבה 421 על "חמוטל" כבר נכשלה, שרון, שהורה ב-1716 למח"ט 421 לעצור ב"ציונה" ולהמתין לפקודות בקשר ל"חמוטל", סבור ש"חמוטל" בידי כוחותיו. גון לא אישר את תקיפת "מכשיר".

בינתיים נפגש מג"ד 257 עם המח"ט והציע כי הוא ייכנס עם כוח של הגדוד ועם תאורה ארטילרית ל"חמוטל" להוציא את טנק הסמ"פ וציונותו. לדברי המג"ד, לאחר התייעצות של המח"ט עם האוגדה התקבלה החלטה "לא להיכנס...לאנשים שנשארו בשטח, זה יעלה יותר ביוקר ממה שכבר עלה. הוחלט להישאר ולשמור על הקו של 'ציונה' בכל מחיר" (31). לדברי המח"ט בסיכומי המלחמה, הוא הגיע בשלב זה להבנה כי "...זה לא משנה אם נכבוש את הגבעה ['חמוטל']...לשבת על הגבעה הזאת, בגלל שכל הענין הזה זה מערך אחד...ומטילים...אפשר להיפגע ממקומות שלא בשליטה שלנו" (32), המח"ט העריך כבר בשלב זה שכל מערך "חמוטל" - צפון "מכשיר" הוא מערך אחד שאין טעם להחזיק רק בחלק ממנו.

בשעה 1801, לאחר שגון לא אישר לתקוף את "מכשיר", הורה שרון לארז לנתק מגע, להחזיק ב"ציונה" כוח קדמי ואת עיקר הכוח החטיבתי להזיז אחורה לאיזור התארגנות נוח על ציר "טליסמן" (33).

בעקבות זאת קיבלה הפלוגה המוכה שב"חמוטל" פקודה לחזור מזרחה, כשטנק הסמ"פ וצוותו נשארים בשטח. 4 אנשי צוות הסמ"פ - סגן יוסי קליין, התותחן יורם צדוק, הטען אלי אזולאי והנהג אבי מינץ - נותרו נעדרים עד לאיתור גופותיהם בשטח בינואר 1974. בנוסף, נפצעו המ"פ ותותחן הטנק שלו.

יש לציין כי מ"מ 2 של פלוגה מ', שראה את הפגיעה בטנק הסמ"פ, היה סבור שהפגיעה היתה מטנק ישראלי, בכדור נותב שהגיע משמאל, וגם מ"פ ל' מעמדותיו העיד שראה "טנק מצד שמאל יורה לכיוון ימין ופוגע בטנק, ואם אינני טועה זה היה טנק שלנו. היו דמדומים וראיתי את הנותב עובר מצד שמאל לצד ימין" (34). ביומו, שנכתב בינואר 1974, כתב מ"פ ל': "לפתע ראיתי בברור שמגח שעמד משמאלי... ירה ימינה והדליק טנק שלנו שהיה מימין לפלוגה שלי" (35).

בין לבין הגיע לגזרה גם גדוד 264, שכזכור נכנס בטעות לציר "עכביש", חתך מ"עכביש 59" צפונה דרך השטחים שממזרח ל"מכשיר", והתייצב בסופו של דבר מדרום ל"ציונה", באיזור "סגול 203". אנשי גדוד 264 דיווחו כי זיהו טנקים על צפון "מכשיר", ירו עליהם, ולדבריהם פגעו ב-4-5 טנקים (36).

כך הסתיימה, בתוך פחות משעה, התקפה חטיבתית שנייה על המערך המצרי החפוז בפתחת "פוטון", התקפה שלפי הפקודות לא היתה אמורה לצאת לפועל. מתוך קרוב ל-70 טנקים שהיו בחטיבה 421 בערב ה-8.10, באו לידי ביטוי בקרב כמחצית, ועל היעד עלתה רק פלוגה מוקטנת, וגם זו לא במסגרת התקפה סדורה, אלא במסגרת שיפור עמדות. מג"ד אחד התברבר ולא הגיע במועד להתקפה. מג"ד שני טען שלא קיבל כלל פקודות להתקפה החטיבתית, אם כי השתתף בה כגדוד מחפה. החיפוי היה במקרה הטוב (כלומר אם נתעלם מעדויות מ"פ ל' והמ"מ מפלוגה מ') בלתי רלבנטי לחלוטין להתקפה. מג"ד שלישי איבד למעשה את השליטה על כוחותיו, כאשר פלוגה אחת, לדבריו, "רצה קדימה", ההתקפה אותה תיכנן לא יצאה לפועל, ופלוגה אחת הלכה לאיבוד בדרך והצטרפה לגדוד רק לקראת סיום הקרב. בשונה ממח"ט 500, מח"ט 421 היה בקו האש עם כוחותיו, אולם תמונת הקרב שהצטיירה אצלו, איננה עולה בקנה אחד עם תמונת הקרב שהצטיירה אצל המג"דים בזמן אמת. גם לאחר הקרב היו פערים, בלשון המעטה, בין תיאור הקרב בפי המח"ט, לבין הדרך שבה התגלגל הקרב למעשה.

תמונת שדה הקרב בגזרת "ציונה"-פתחת "פוטון" בעת התקפת חטיבה 421 היא של מהומה רבת. טנקים של חטיבה מאוגדה אחת עדין נמצאים בקרב נסיגה והחלצות מהתקפה קודמת. טנקים של חטיבה מאוגדה שנייה נכנסים לתוך שדה הקרב הזה ללא כל תיאום עם הכוח הנמצא בגזרה. אין תיאום ואין שליטה ברמת הפיקוד, אשר הכניס את אוגדה 143 לתוך גזרת אוגדה 162 מבלי לדאוג לתיאום בין הכוחות. יש תיאום בין האוגדות (בין קציני האג"מ של שתי האוגדות), אבל המתחייב מתיאום זה איננו יורד לכוחות בשטח. אין תיאום בין הכוחות בשטח, למעט הקשר שנוצר בין המח"טים בערוץ חירום חש"ן בעקבות חששו של מג"ד 198 מירי על כוחותיו. מח"ט 500, שאיננו בשטח וכתוצאה מכך אין לו תמונת מצב של כוחותיו בשטח, ואיננו מודע למה שקרה לכוחותיו, איננו מסוגל לתדרך את המח"ט הנכנס לגזרה. חטיבה 112 המצרית לא נזקקה למאמץ גדול להדוף את התקפת חטיבה 421. ההתקפה סיכלה את עצמה.

אי הבהירות בקשר ל"מכשיר" התחילה כבר כאשר החלה אוגדה 143 לחזור ממרוצת הסרק שלה לגזרה הדרומית. את הגזרה הדרומית של גזרת האוגדה - גזרת ציר "עכביש" - תפסה משעות הבוקר של ה-8.10 חטיבה 600. זו אמנם יצאה מגזרתה לצורך התנועה דרומה לגזרה הדרומית, אך הספיקה לנוע רק מרחק קצר יחסית לשתי החטיבות האחרות עד שנעצרה וקיבלה פקודה לחזור לגזרתה. בשעה 1517 הורה מפקד האוגדה לרמ"ט האוגדה, אל"מ אלטשולר, שתיאם את חזרת יחידות האוגדה לגזרה המרכזית, כי לאחר שתתפוס חטיבה 600 את קו "חמדיה-כישוף", ייצא גדוד הסיור האוגדתי מקו זה ויתמקם ב"מכשיר" (37).

גדס"ר 87 נערך בגזרת "חמדיה-כישוף" בעת יציאת האוגדה למסע הסרק לדרום. זאת, על פי החלטת סגן מפקד האוגדה אל"מ ג'קי אבן, בניגוד לפקודות הפיקוד ומפקד האוגדה (38). החלטה בלתי ממושמעת זו של אבן היתה קריטית, משום שבמסגרת מימוש השלב השני של התכנית האופרטיבית המצרית של מבצע "באדר", יצאה חטיבה ממוכנת 3 בשעות אחה"צ של ה-8.10 להתקפה לכיבוש "חמדיה" ו"מכשיר" (ראה לעיל פרק א'). גדוד הסיור הצליח לבלום את התקפת חטיבה 3 בקו "חמדיה-כישוף", בקרב שבו נהרג מפקד הגדס"ר, סא"ל בנצי כרמלי. אילולא החזיק הגדס"ר בקו "חמדיה-כישוף", היתה האוגדה נתקלת בחזרתה מהדרום בתמונת מצב דומה בגזרת ציר "עכביש", לזו שקיבלה את פניה בגזרת ציר "טליסמן", על כל ההשלכות האפשריות מסיטואציה כזאת. לאבדן קו "חמדיה-כישוף" עלולות היו להיות תוצאות מרחיקות לכת לגבי ההתפתחויות בהמשך המלחמה בחזית הדרום.

בשעה 1531 הודיע רמ"ט 143 לסגן מפקד האוגדה כי ב"מכשיר" "כוח קטן של קרן [מח"ט 500]" (39). הפקודה להתמקם ב"מכשיר" הועברה לסמג"ד הגדס"ר, צבי אבירם, בשעה 1606, ע"י רמ"ט האוגדה. הרמ"ט הודיע לאבירם כי ב"מכשיר" כוח ידידותי שיש להחליפו כדי שיתפנה צפונה (40). בשעה 1616 חזר על כך סגן מפקד האוגדה, שגזרת "עכביש" היתה בפיקודו, באומרו לאבירם כי ב"מכשיר", כוחות של השכן הצפוני, "של קרן" (41). יש להדגיש שכל זה קרה כאשר לא רק שלא היה עדיין שום כוח של חטיבה 500 ב"מכשיר", אלא גם לא היה אמור להיות. כזכור, גדוד 198 היה אמור לתקוף ב"חמוטל", והגיע ל"מכשיר" רק בשל טעות מג"ד 198 בזיהוי היעד, וזאת לקראת השעה 1700 (ראה לעיל פרק ב'). מכל מקום, בפועל לא יצא גדוד 87 לתפוס את "מכשיר", ככל הנראה בשל בעיות פיקוד בגדוד בעקבות אבדן המג"ד (42).

התובנה כי האויב ב"מכשיר", חילחלה לאט, לאט מדי. איש באוגדה 143 לא קיבל מידע על היתקלות גדוד 198 על "מכשיר". בשעה 1712 הודיע סגן מפקד האוגדה כי הכוח הצפוני ביותר בכוח שלו [גדוד 410 מחטיבה 600 - ע.מ.] נמצא במגע עם האויב ב"מכשיר" (43). גדוד 410 תפס עמדות מדרום - דרום מזרח לדרום "מכשיר" (כת"י אבו טרבוש), בקו שהתמשך בערך מ"אדום 6526" דרומה לעבר "חמדיה", והחל לנהל אש עם טנקים ב"מכשיר". לירי זה הצטרף גם חלק מגדוד 409, שהיה פרוש ב"חמדיה". ככל הנראה הושמדו מספר טנקים ונגמ"שים מצריים ב"מכשיר". אנשי גדוד 410 דיווחו על השמדה של כ-4 טנקים ע"י הגדוד, ובסה"כ על 8 טנקים בוערים על "מכשיר". בחילופי אש אלה נפגע טנק של גדוד 410. שניים מאנשי הצוות - דוד קנת ויוסי בס נהרגו, המט"ק אבי שמעוני נפצע קשה (ומת מאוחר יותר מפצעיו), ואיש צוות נוסף נפצע (44).

זהו השלב שבו החל להתארגן כוח בפיקודו של סגן מפקד האוגדה, שכלל את גדוד הסיור ואת גדודים 409-410 של חטיבה 600, לתפיסת "מכשיר". אולם זמן קצר לאחר מכן דיווח שרון לאבן כי קיבל הנחייה מאלוף הפיקוד "לא ללכת על היעדים אלא לבלום במקום שאתה נמצא" (44). ככל הנראה רק לאחר השעה 1730, אולי גם כתובנה מההיתקלות של חטיבה 421 עם האויב ב"חמוטל" וצפון "מכשיר", החל ניסיון של מפקד האוגדה לברר האם "מכשיר" בידי האויב. מח"ט 421 דיווח למפקד האוגדה כי החטיבה סופגת אש מ"מכשיר", ומפקד האוגדה הורה לברר את העניין. בשעה 1743 שאל אלוף הפיקוד את שרון האם יוכל להפעיל את חטיבה 421 לתפוס את "מכשיר", ולפתח משם התקפת נגד מדרום לצפון לתוך גזרת אוגדה 162. שרון הסתייג מהרעיון להתקפה לילית זו, ואלוף הפיקוד קיבל את דעתו (45). בשעה 1748 שאל מפקד האוגדה את קצין האג"מ האוגדתי מי נמצא ב"מכשיר", והלה השיב כי אם יש כוחות ב"מכשיר", ואלה אינם של חטיבה 600 ולא של חטיבה 500, וגם לא של חטיבה 421, כי אז המסקנה המתבקשת היא כי הכוחות הנמצאים שם הם כוחות האויב. שרון משיב כי אם כך הוא "רוצה מיד לעלות על 'מכשיר'" (46). בשעה 1758 פנה שרון לגונן וביקש אישור לתקוף את "מכשיר" כדי לייצב קו, "ואז יהיה לי קו 'חמוטל'-מכשיר'-חמדיה-כישוף', וזה קו יציב ורצוף". עכשיו גונן הסתייג מהיזמה. שרון לחץ: "את 'מכשיר' אני מוכרח, זה לא דבר מסובך, זה דבר קטן", אך גונן עמד בדעתו ולא אישר את התקיפה (47).

בשעה 1758 אמר סגן מפקד אוגדה 143 לקצין האג"מ כי "נושא 'מכשיר' הוא נושא מבורבר מא' ועד ת'. אני לא יודע מה שם קורה אבל יורים עליו מכל הכיוונים ועדיין שם מתברברים איתו". שרון שאל אותו אם הוא יכול לעלות עם חטיבה 600 על "מכשיר", ואבן השיב שהוא יכול (48). הפקודה לא ניתנה.

מראי מקום והערות לפרק ג'

- (1) גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 503.
- (2) אגרנט כרך שלישי, 817-818.
- (3) הקלטת רשת "עמיר" אוגדה 143 ליום 8.10.73, ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון. ועדת אגרנט כרך שני, עמ' 413 ; 416 ; כרך שלישי 797-799.
- (4) הקלטת רשת, עמיר, שם ; תחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421 <http://www.421.co.il/?CategoryID=578&ArticleID=388>
- (5) הקלטת רשת, עמיר, שם.
- (6) אגרנט כרך שלישי עמ' 801-800 ; 803 ; 816.
- בראיון עם סגן מפקד האוגדה נשאל אבן מדוע כיוון את חטיבה 421 לגזרת "טליסמן". תשובתו כי מפקד האוגדה הפקיד בידיו את ניהול הזזת הכוחות והוא פעל לפי הכרתו. את חטיבה 421 החזיר לגזרה הצפונית משום שהיתה החטיבה הצפונית לפני היציאה דרומה. ראיון עם אלוף (מיל.) יעקב (ג'קי) אבן, 4.3.15.
- (7) אגרנט כרך שלישי עמ' 803-808 ; הקלטת רשת "עמיר", שם ; תחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421.
- (8) אתר חטיבה 421, עדות עמי מורג בתחקיר הגדודי <http://www.421.co.il/?CategoryID=267&ArticleID=428>
- (9) אגרנט כרך שלישי, עמ' 823.
- (10) מ', פלוגת טנקים במלחמה, עמ' 8.

- (11) אגרנט כרך שני, עמ' 700-704, כרך שלישי, עמ' 823-824. הקלטת רשת קשר "כריש" אוגדה 162 ליום 8.10.73, ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון.
- (12) הקלטת רשת "עמיר", שם.
- (13) הקלטת רשת "כריש", שם.
- (14) הקלטת רשת "עמיר", שם.
- (15) אגרנט כרך שלישי, 820-819.
- (16) הקלטת רשת "עמיר", שם.
- (17) שם.
- (18) שם.
- (19) ראיונות עם מג"ד 257 שמעון בן שושן (27.7.15) ועם מג"ד 599 עמי מורג (14.6.15). למח"ט ארז, ולקצין האג"מ שלו, קן-תור, שהיה איתו בטנק המח"ט, לא זכורות פקודות אלה, אך הן נשמעו בבירור ברשת הקשר ואושרו בזמן אמת בקשר ע"י ארז (ראיונות עם צבי קן-תור (7.10.14), ועם חיים ארז (30.8.15)).
- (20) אגרנט כרך שלישי, עמ' 824-829.
- (21) תחקיר סיכום מלחמה חטיבה 421; עדות עמי מורג; אגרנט כרך שלישי, עמ' 825-827.
- (22) עדות מיקי שחר, אגרנט כרך שלישי, עמ' 829. עדויות מיקי שחר ושרגא בר ניסן בתחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421.
- (23) ראיון עם עמי מורג (14.6.15).
- (24) עדות שמעון בן שושן, אגרנט כרך שלישי, עמ' 834-835. ראיון עם שמעון בן שושן (27.7.15).
- (25) עדות שמעון בן שושן, שם.
- (26) עדות שמעון בן שושן בתחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421.
- (27) עריכת המפה - ניצן שפירא.
- (28) עדות עודד מגידו בתחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421.
- (29) קודם לכן, בשעה 1735 התנהלה שיחה בין האלוף שרון לאלוף הפיקוד, בה דיווח שרון לגונן כי "...אני עומד בקו מיוצב בין 'מכשיר' לבין 'כישוף'". לשאלת גונן - "מכשיר' גם אצלך?", משיב שרון: "מכשיר' אצלי, על כל פנים אויב אין שם. אגרנט כרך שלישי, 820-821.
- (30) אגרנט, שם.
- (31) עדות בן שושן, אגרנט, כרך שלישי, עמ' 842; עדות שמעון בן שושן בתחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421.
- (32) עדות חיים ארז, אגרנט כרך שלישי, עמ' 824.
- (33) הקלטת רשת "עמיר", שם.
- (34) עדויות נח אפשטיין-אבנת ויוסי שרון בתחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421.
- (35) יומן מ"פ ל', www.421.co.il/?CategoryID=577&ArticleID=380.
- (36) עדות גיורא לב, אגרנט כרך שלישי, עמ' 832; עדויות גיורא לב, נדב מן ואהוד כוכבי בתחקיר סיכום המלחמה חטיבה 421; תחקיר גיורא לב, ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון.
- (37) רשת קשר "עמיר" אוגדה 143 ליום 8.10.73, ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון.
- (38) אבן ומעוז, עמ' 44-45.
- (39) רשת קשר "עמיר" אוגדה 143 ליום 8.10.73, שם.
- (40) שם, עמ' 35; תכתובת בדואל עם צבי אבירם, 5-6.2.14.
- (41) שם, עמ' 37; תכתובת עם אבירם.
- (42) ראיון עם אלוף (מיל.) יעקב (ג'קי) אבן, סגן מפקד האוגדה, 4.3.15.
- (43) רשת קשר "עמיר" אוגדה 143 ליום 8.10.73, שם.
- (43א) קורות גדוד טנקים 410 במלחמת יום הכיפורים, עמ' 5. המידע על מהלכי חטיבה 600 באדיבות רס"ן (מיל.) מנחם בן שלום, היסטוריון חטיבה 600, וכן: קורות גדוד טנקים 410 במלחמת יום הכיפורים, עמ' 5; עדות מ"פ ל' מגדוד 410, אהרן נרקיס, 22.11.73, ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון.
- (44) שם, עמ' 44.
- (45) אגרנט כרך שלישי, עמ' 821-822.
- (46) רשת קשר "עמיר" אוגדה 143 ליום 8.10.73, שם.
- (47) אגרנט, שם.
- (48) רשת קשר "עמיר" אוגדה 143 ליום 8.10.73, שם.